

ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ СФЕРИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ
РІЗНИХ СПЕЦІАЛІЗАЦІЙ

Поліщук Юрій Йосипович
м. Тернопіль

У даній статті розглядається проблема врахування різних спеціалізацій соціальних педагогів в процесі соціально-педагогічної діяльності. При цьому звертається увага на уточнення соціально-педагогічних ролей і функцій в ході роботи соціальних педагогів. У контексті визначення сфери професійної діяльності соціальних педагогів різних спеціалізацій значна увага приділена аналізу різних підходів до класифікації видів і форм соціально-педагогічної діяльності.

Ключові слова: соціальний педагог, соціально-педагогічна діяльність, спеціалізація.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими або практичними завданнями. Проблема визначення сфери професійної діяльності соціальних педагогів різних спеціалізацій є достатньо актуальною і сьогодні. Як свідчить аналіз різних джерел, соціально-педагогічну діяльність у контексті роботи соціальних педагогів різних спеціалізацій, все ще чітко не виокремлено як сферу професійної діяльності, а отже недостатньо окреслені особливості професійної діяльності. Така ситуація утруднює здійснення прогностичного моніторингу потреб соціально-педагогічної сфери у професійних фахівцях, тим більше щодо можливих напрямів їх спеціалізації і використання у процесі соціально-педагогічної роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Проблема підготовки фахівців різних спеціалізацій для використання в ході соціально-педагогічної діяльності все ще є далекою від свого розв'язання. Викликано це загальним станом використання соціальних педагогів у процесі професійної діяльності, що й викликає необхідність постановки і розв'язання зазначеної проблеми.

У вітчизняній науці соціально-педагогічні підходи щодо визначення спеціалізацій соціальних педагогів розглядали О.Безпалько, В.Бочарова, Ю.Василькова, І.Зверєва, Н.Заверико, Л.Коваль, В.Сластьонін, С.Харченко та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Зважаючи на недостатній рівень вивчення та аналізу можливостей підготовки та застосування соціальних педагогів різних спеціалізацій, вважаємо за доцільне проаналізувати зазначену проблему та визначити основні ідеї та форми її розв'язання. На нашу думку, вивчення та окреслення можливостей покращення підготовки соціальних педагогів різних спеціалізацій сприятиме підвищенню інтересу науковців і практиків до розв'язання даної проблеми.

Зв'язок роботи з науковими планами, програмами, темами. Матеріали статті виконано відповідно до плану науково-дослідних робіт Тернопільського національного педагогічного університету імені В.Гнатюка у зв'язку з розробкою теми «Теоретико-методологічні основи професійної підготовки фахівців в умовах реалізації ідей Болонської угоди» (РК №0109U002310).

Формулювання цілей статті. Метою пропонованої статті є вивчення можливості покращення системи підготовки соціальних педагогів різних спеціалізацій та більш активне використання зазначених спеціалізацій в соціаль-

но-педагогічній діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Характерною рисою соціально-педагогічної діяльності є те, що вона володіє особливою інтегрованою якістю, що зумовлюється об'єктом і предметом професійної роботи. Відповідно актуальною проблемою залишається проблема теоретичної розробки або моделювання соціально-педагогічної діяльності для соціальних педагогів різних спеціалізацій. Так, В. Сластьонін вважає, що моделлю є професіограма, яка моделює очікуваний результат соціально-педагогічної діяльності. Як система вимог до фахівця, модель дає змогу передбачити конкретні шляхи, засоби, методи, критерії професійної підготовленості майбутніх соціальних педагогів до професійної діяльності [8].

Ми поділяємо висновок Є. Максимової про те, що необхідною умовою розробки зазначеної моделі є аналіз професійної діяльності з урахуванням прогнозу розвитку науки, культури, економіки та соціально-культурної сфери [5, с.94].

Відомо, що у процесі діяльності соціальні педагоги виконують різні соціально-педагогічні ролі. Соціальна роль – це специфічний спосіб нормативної поведінки людей залежно від соціального статусу чи позиції в суспільстві. Соціальні професійні ролі задаються суспільством, причому одні з них зафіксовані в офіційних документах, інші закріплені в звичаях і традиціях чи визначаються інтересами людини.

Аналіз нормативних документів і праць дослідників з проблем соціальної педагогіки (О. Безпалько, Р. Вайнола, В. Поліщук, А. Капська та ін.) дають підстави виокремити такі професійні ролі соціального педагога:

- посередника, який сприяє взаєморозумінню між окремими людьми та їх оточенням; впливає на взаємодію між організаціями та інститутами і тим самим впливає на соціальну політику в конкретному регіоні;
- адвоката, захисника інтересів і законних прав клієнта, його сім'ї, різноманітних категорій населення; який домагається соціальної справедливості стосовно кожного члена суспільства і створення оптимальних можливостей для становлення його суб'єктності;
- помічника своїх клієнтів у вирішенні їх проблем; він допомагає людям розширити їх компетентність і здатність власними силами вирішувати свої проблеми;
- соціального терапевта і наставника сім'ї, дітей, оточуючих їх людей, який турбується про здоров'я сім'ї, її моральні і загальнолюдські цінності, своєчасне вирішення проблем, що виникають;
- конфліктолога, що допомагає передбачити, уникнути, а в разі потреби і вирішити конфліктні ситуації своїх клієнтів;
- аніматора, оскільки він часто спонукає людину до дії, сприяє відновленню взаємовигідної взаємодії між особистістю і суспільством;
- експерта у постановці соціального діагнозу і визначенні методів компетентного втручання;
- громадського діяча, що підтримує, розвиває та очолює соціальні ініціативи громадян, спрямовані на оздоровлення і поліпшення довкілля [7, с.21].

При визначенні сфери та особливостей професійної діяльності соціальних педагогів різних спеціалізацій важливим видається осмислення проблеми функцій соціального педагога. Аналізуючи їх ми опиралися на положення В. Афанасьєва, що «... поняття функції є близьким до поняття мети, вони тісно зв'язані одне з одним. Мета – це майбутній стан соціальної системи, стан, до якого вона прагне» [1, с.132-133]. Робоча функція може бути охарактеризована і як «... певний обов'язок, завдання чи дії, які пов'язані зі специфічною професійною роллю» [9, с.21].

Аналіз наукових праць В.Безпалько, В.Бочарової, Р.Вайноли, Ю.Галагузової, А.Капської, А.Мудрика, В.Поліщук та інших дослідників свідчить, що вони мають різне бачення основних професійних функцій соціального педагога. Так, А. Капська виокремлює діагностичну, прогностичну, комунікативну, реабілітаційну і корекційну функції [10]; Ю.Галагузова – діагностичну, прогностичну, посередницьку, корекційну, реабілітаційну, охоронно-захисну, попереджувально-профілактичну, евристичну [4]; А.Мудрик – оздоровчо-виховну, діагностично-прогностичну, регулятивно-комунікативну, попереджувально-профілактичну, охоронно-захисну, соціально-терапевтичну [6].

Деяко інший підхід до характеристики провідних функцій соціального педагога спостерігаємо у працях В.Бочарової, яка виокремлює організаторську, прогностичну, профілактичну, соціально-терапевтичну, комунікативну і соціально-виховну [2].

При аналізі соціально-педагогічної діяльності ми враховуємо, що соціальний педагог виконує весь спектр функцій професійної діяльності: організації, координації, забезпечення, підтримки, правової та адміністративної допомоги, психолого-педагогічної корекції тощо.

На основі аналізу практики, нормативних документів і праць вчених нами виокремлено основні функції діяльності соціального педагога відповідно до рівнів (мікро-, мезо-, макро-) здійснюваної професійної діяльності.

Так, домінуючими функціями соціально-педагогічної діяльності на макрорівні є: організаційно-управлінська, дослідницька, прогностична, пропагандистсько-просвітницька, моніторингово-оціночна, моніторингово-координаційна, діагностико-прогностична, функція впливу на соціальну політику і функція забезпечення соціально-педагогічного компоненту в діяльності різноманітних відомств і структур.

На мезорівні соціально-педагогічної діяльності провідними функціями є: комунікативна, посередницька, організаційно-регулятивна, профілактична, соціально-терапевтична, соціально-виховна, просвітницько-виховна, соціально-реабілітаційна, координаційно-посередницька.

На мікрорівні – діагностична, прогностична, педагогічно-терапевтична, корекційно-реабілітаційна, охоронно-захисна, мобілізаційно-спонукальна, реабілітаційно-адаптивна, попереджувально-профілактична.

На основі аналізу функцій соціально-педагогічної діяльності ми дійшли висновку, що:

– в умовах динамічних змін розвитку соціуму, потреб і запитів клієнтів постійно здійснюється процес зміни пріоритетів виконуваних функцій, окрім того, зміни в соціумі зумовлюють об'єктивну потребу оновлення чинних і прийняття нових законів, законодавчих актів й інших нормативно-правових документів, що впливають як на розширення поля професійної соціально-педагогічної діяльності в цілому, так і на диференціацію зазначеної діяльності в силу різних спеціалізацій;

– функції соціально-педагогічної діяльності не є сталими, в силу специфіки різних соціально-педагогічних спеціалізацій окремі з них можуть зникати, інші виникати;

– специфіка роботи соціальних педагогів різних спеціалізацій зумовлюється значною мірою тим, наскільки визначені функції професійної соціально-педагогічної діяльності для кожної спеціалізації;

– особливості процесу професійного становлення і розвитку соціально-педагогічної діяльності в Україні спричинили певну «розмитість» сфер функціональної діяльності для кожної спеціалізації, оскільки «поле» професійної соціально-педагогічної діяльності на законодавчому рівні ще тільки окреслюється; фактом є відсутність розробленого функціонального забезпечення для різних спеціалізацій соціальних педагогів.

При розробці зазначеного функціонального забезпечення необхідно враховувати, що діяльність соціального педагога має бути спрямована на допомогу людям у різних сферах діяльності: власне соціально-педагогічній, правозахисній, культурно-просвітницькій, дозвіллевій, організаційно-методичній, управлінській, дослідницькій тощо. Соціально-педагогічна діяльність має бути спрямована на активізацію соціокультурних і соціально-педагогічних функцій суспільства, сім'ї, громадських об'єднань, навчально-виховних закладів, трудових колективів і особи. Незважаючи на різні спеціалізації соціальні педагоги покликані творчо реалізовувати систему соціально-педагогічного сприяння розвитку і саморозвитку особистості, створювати умови найбільшого сприяння реалізації життєвих потреб і можливостей кожної людини.

Соціально-педагогічна діяльність у контексті різних спеціалізацій передбачає стимулювання та активізацію різнобічної добровільної діяльності численних помічників: благодійних організацій, фондів, асоціацій, творчих спілок, закладів та громадських об'єднань, волонтерів та студентів – майбутніх соціальних педагогів.

Соціально-педагогічна діяльність у контексті різних спеціалізацій передбачає стимулювання та активізацію різнобічної добровільної діяльності численних помічників: благодійних організацій, фондів, асоціацій, творчих спілок, закладів та громадських об'єднань, волонтерів та студентів – майбутніх соціальних педагогів.

Вважаємо, що в залежності від спеціалізацій соціальних педагогів, класифікацію видів і форм соціально-педагогічної діяльності можна в цілому звести до: роботи з проблемою клієнта і роботи з іншими службами, закладами, організаціями.

Ці напрями у світлі різних спеціалізацій можуть бути деталізовані в першому випадку стосовно: а) проблеми клієнта (узалежнення від алкоголю, наркотиків, конфліктна ситуація в сім'ї, смерть близької людини, втрата працездатності тощо); б) особливостей клієнта, оскільки в ролі клієнта може виступати як індивід, так і група або об'єднання.

У другому випадку мова може йти про такі аспекти як: а) про сферу діяльності, в процесі якої виникають проблеми взаємодії з іншими службами, закладами, установами (наприклад, сферою освіти, закладами охорони здоров'я, дозвіллевою сферою, органами внутрішніх справ тощо); б) про статус таких організацій (державні, колективні, громадські, благодійні тощо).

Існують й інші підходи до визначення предметної сфери соціально-педагогічної діяльності. Наприклад, якщо за основу взяти відомче підпорядкування закладів, в яких може працювати соціальний педагог, то її можна поділити на роботу в закладах освіти, охорони здоров'я; у сфері соціального захисту населення, дозвілля, а також у системі органів внутрішніх справ і юстиції, комітетів у справах сім'ї, молоді і спорту.

Поширеним підходом для розробки моделей соціально-педагогічної роботи, які можна запропонувати соціальним педагогам різних спеціалізацій є виокремлення напрямів соціально-педагогічної діяльності за характеристикою соціально-психологічних особливостей клієнтів: соціально-

педагогічна робота з молоддю, сім'єю, важкими підлітками, неформальними підлітково-молодіжними угрупованнями і громадськими дитячими об'єднаннями, безробітними, людьми з обмеженими функціональними можливостями, людьми похилого віку тощо.

Узагальнюючи практику соціально-педагогічної роботи в нашій країні, зарубіжний досвід соціально-педагогічної діяльності, результати досліджень із соціально-педагогічних проблем (О. Безпалько, В. Бочарова, Р. Вайнола, М. Галагузова, В. Поліщук, В. Савченко, А. Капська, Є. Максимова та ін.) ми дійшли висновку, що соціальні педагоги різних спеціалізацій можуть працювати у:

- сім'ї, різних типах освітніх закладів, дошкільних закладах і закладах додаткової освіти;
- соціальних службах (медико-психолого-педагогічних, реабілітаційних, геріатричних центрах, будинках для дітей з особливими потребами, центрах зайнятості та працевлаштування, профорієнтаційних центрах, пенсійному фонді тощо);
- закладах охорони здоров'я (дитячих лікарнях, спеціалізованих відділеннях для психічно хворих дітей, дітей-наркоманів, будинках відпочинку, санаторіях і т.д.);
- установах та організаціях, як підпорядковані обласним управлінням у справах сім'ї, молоді і спорту (дитячих клубів і гуртків за інтересами, спортивних і туристських секцій, дитячих громадських об'єднань);
- соціальних службах підприємств, установ, організацій, творчих громадських об'єднань, різноманітних фондів, благодійних організацій);
- центрах соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді; центрах консультування сім'ї; кабінетах і телефонах довіри;
- валеологічних службах (профілакторіях, реабілітаційних центрах, центрах оздоровлення при лікарнях, профілакторіях, медичних пунктах тощо);
- службах культурно-дозвілдової анімації (підліткових клубів, будинках творчості дитини, будинках культури, школах народних ремесел, сімейних клубах тощо);
- центрах дозвілля і творчості дітей, фізкультурно-оздоровчих і спортивних установах, закладах літнього відпочинку дітей, дитячих та молодіжних громадських об'єднаннях, діяльність яких спрямована на реалізацію завдань соціального виховання дітей;
- установах, підпорядкованих органам внутрішніх справ і юстиції (приймальники-розподільники, спеціальні інтернати, колонії та ін.);

Література та джерела

1. Афанасьев В.Г. Системность и общество / В.Г.Афанасьев. – М.: Политиздат. 1980. – 368 с.
2. Бочарова В.Г. Личность – семья – община / В.Г.Бочарова // Социальная работа. – 1992. - №1. – С.3-9
3. Бочарова В.Г. Педагогика социальной работы / В.Г.Бочарова. – М.: SvR-Аргус, 1994. – 208 с.
4. Галагузова Ю.Н. Теория и практика системной профессиональной подготовки социальных педагогов: дисс. ... д-ра. пед. наук: 13.00.08 /Юнона Никифоровна Галагузова. – М., 2001. – 373 с.
5. Максимова Е.Ю. Формирование социально-значимых качеств у будущих социальных педагогов: дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Елена Юрьевна Максимова. – Казань, 1999. – 210 с.
6. Мудрик А.В. Введение в социальную педагогику. – М.: Наука, 1997. – 213 с.
7. Мустаева Ф.А. Социальная педагогика: Учебник для вузов / Ф.А.Мустаева. – М.: Академический проект, 2003. – 528 с.
8. Сластенин В.А. Социальный педагог и социальный работник: Личность и профессия / В.А.Сластенин // Теория и практика социальной работы: Отечественный и зарубежный опыт. – М.-Тула, 1993. – Т.2. – 265 с.
9. Соціальна педагогіка: Підручник для вузів / За ред. А.Й.Капської. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 256 с.
10. Технології соціально-педагогічної роботи: Навчальний посібник / За ред. А.Й.Капської. – К., 2000. – 372 с.

В этой статье рассматривается проблема учёта различных специализаций социальных педагогов в процессе социально-педагогической деятельности. При этом обращается внимание на уточнение социально-педагогических ролей и функций в процессе работы социальных педагогов. В контексте определения сферы профессиональной деятельности социальных педагогов различных специализаций значительное внимание уделено анализу различных подходов к классификации видов и форм социально-педагогической деятельности.

Ключевые слова: социальный педагог, социально-педагогическая деятельность, специализация.

In this article the problem of incorporation of the various specializations of social teachers in social and educational activities has been considered. At the same time the author has drawn attention to the clarification of social and educational roles and functions in the work of social teachers. In the context of determining the sphere of professional activities of social teachers of different specialties considerable attention the analysis of different approaches to the classification of kinds and forms of social and educational activities has been conducted.

Key words: social teacher, social and cultural activity, specialization.